

– Hakemli Makale –

**ZİYÂUDDÎN İBNU'L-ESÎR VE KİFÂYETU'T-TÂLİB FÎ
NAKDI KELÂMİ'Ş-ŞÂ'İR VE'L-KÂTİB
ADLI ESERİNİN ARAP DİLİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ**

Merve ÖZÇETİN

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arap Dili ve Belağatı Yüksek Lisans Öğrencisi

mrvozcetin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6143-0045>

Ali EMİNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi,

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı

aeminoglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1548-4269>

ÖZ

Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, İbnu'l-Eşîr künyesiyle meşhur olan üç kardeşin en küçüğü olup belagat ve tenkid alanında uzmanlaşmıştır. Vezir olmasından dolayı siyasetin içinde yaşamış olsa da ilimle ilişkisini sürdürmüş ve belagat, fesahat, tenkid, inşâ usulü gibi alanlarda pek çok risâle ve ilmi eser kaleme almıştır.

Bu araştırmada, Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr'in (ö. 637/1239), XIII. yy.da belagat ve kitabet alanında kaleme almış olduğu *Kifâyetu't-tâlib fî nakdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib* adlı eserinin Arap dilindeki yeri ve önemi incelenmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı araştırmanın başında İbnu'l-Eşîr'in yaşadığı dönemdeki ilmi ve kültürel durum kısaca anlatılmış, hayatı ve eserleri hakkında da genel bilgiler verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İbnu'l-Eşîr, tenkid, şiir, risale, belagat, bedî', edebî sanatlar

The Place and the Significance Of Deya Al-Deen Ibn Al-Atheer And his Publication Titled Kefayato't-Taleb Fe Nakde Kalame Eshaery We'l-Kateb in the Arabic Literature

Deya Al-Deen Ibn Al-Atheer (d. 637/1239) is the smallest of three siblings who are known with the Ibn Al-Atheer identity and specialized in declamation and criticism. Although he had his part in politics since he was a vizier, he sustained his ties with science and published scientific booklets and articles in many fields such as declamation, fluency, criticism, and construction.

In this study, we examine the significance of the publication of Deya Al-Deen Ibn Al-Athee titled Kefayato't-Taleb fe Nakde Kalame Eshaery We'l-Kateb in the Arabic literature, in field of declamation and literary composition, written in XIIIth century. To this end, a brief overview of the era and the status of the scientific and cultural standing are depicted, as well as the life and publications of Deya Al-Deen Ibn Al-Atheer at the introductory session of this manuscript.

Keywords: Ibn Al-Atheer, criticism, poem, tractate, rhetoric, badī, literary arts

Giriş: Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr'in Yaşadığı Dönemde İlmî ve Kültürel Hayat

Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, Eyyûbîler (567-866/1171-1462) devletinin hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Bu dönem, İslâm tarihinde ilim ve kültür açısından önemli bir rol oynamıştır. Eyyûbîler devletini kuran ve ilk hükümdarlığını üstlenen Selâhaddîn-i Eyyûbî (ö. 589/1193) ve ondan sonra gelen devlet adamları ilme ve medreselere verdikleri önemle tanınmışlardır.¹

Âlim ve talebeleri rahat ettirmek için bütün imkânlar sunulmuş, onlar için hayır müesseseleri ve vakıflar kurulmuştur. Bu sebeple medreselerin sayısı artmış, buralarda öğrenci yetiştirmek üzere İslâm âleminin dört bir yanından hoca getirilmiştir.² Bundan dolayı Mısır, Şam gibi bölgeler İslâm dünyasının önemli ilim merkezlerinden biri olmuş, kütüphanelerin sayısında artış yaşanmıştır.³

Medreselerin yanı sıra dâru'l-hadis ve dâru'l-Kur'ân da olup ilköğretim, mahalle mekteplerinde yapılıyor; riyâzî ve tabii ilimler genellikle özel derslerde öğretiliyordu.⁴ Bu devirdeki öğretim, çok eski devirlerden beri İslâm dünyasında tatbîk edilen kıraat ve semâ metotlarına da dayanmaktaydı.⁵ Bu dönemdeki eğitim sistemi iki merhaleden oluşup ilk merhalede Kuran, hat,

¹ Mahmûd Zağlûl Sellâm, *el-Edebu fi'l-'aşri'l-Eyyûbî* (İskenderiye: Menşe'etu'l-Me'ârif, 1990), 85.

² Ramazan Şeşen, *Selahaddîn Eyyûbî ve Devlet* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1983), 326.

³ Şeşen, *Selahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 327.

⁴ Şeşen, "Eyyûbîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/26.

⁵ Şeşen, *Selahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 341.

nahiv, sarf ve şiir öğretimi esastı. İkinci merhalede ise tefsir, hadis, lügat, dinler tarihi, felsefe, fıkıh, mezhepler tarihi ve coğrafya ilimleri okutulurdu.⁶

Eyyûbîler döneminde Arapça sahasında pek çok âlim yetişmiş ve bu alanda önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu dönemin lügat ve edebiyat sahasında önde gelen âlimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: İbnu'd-Dehhân (ö. 569/1174), İbn Berrî (ö. 582/1187), İbn Munkız (ö. 584/1188), el-Kâdî el-Fâdîl (ö. 596/1200), İmâduddîn el-İsfahânî (ö. 597/1201), el-Belaî (ö. 599/1202), Mecduddîn İbnu'l-Esîr (ö. 606/1210), Tâcuddîn Ebu'l-Yumn el-Kindî (ö. 613/1217), 'Izzuddîn İbnu'l-Esîr (ö. 630/1233) vd.⁷

A. Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr'in Hayatı

Tam adı el-Vezîr eş-Şâhib Ebu'l-Fetḥ Ziyâuddîn Naşrullâh b. Ebi'l-Kirâm b. Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvahid eş-Şeybânî el-Cezerî el-Mevşîlî el-Ḥarrânî'dir.⁸ İbnu'l-Esîr künyesiyle meşhur olmuştur.

İbnu'l-Esîr, 558/1163 veya 559/1164 yılının 10 Şaban Perşembe günü Cizre'de Arap asıllı Şeybân kabilesine mensup bir ailede doğmuştur.⁹ Bundan dolayı eş-Şeybânî ve el-Cezerî nisbeleriyle de anılmıştır.

İbnu'l-Esîr'in babası Esîruddîn Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvahid eş-Şeybânî'dir. el-Esîr olarak tanınmıştır. Esîruddîn'in üç oğlu da âlim olarak yetişmiş ve İbnu'l-Esîr künyesiyle tanınmışlardır. Bu üç kardeşin en büyüğü olan Mecduddîn İbnu'l-Esîr hadis ilminde, 'Izzuddîn İbnu'l-Esîr tarih alanında ve en küçükleri Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr ise belagat ve tenkid alanında ön plana çıkmıştır.¹⁰

⁶ Sellâm, *el-Edebu fi'l-'aşri'l-Eyyûbî*, 93.

⁷ Şeşen, *Selahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, 368-388.

⁸ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Ḥamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1995), 6/350; Ebu'l-Berakât Şerefuddîn el-Mubârek b. Ahmed b. el-Mubârek el-Laḥmî el-Erbîlî, *Târîhu Erbil*, Thk. Sâmî es-Sakkâr (Irak: Dâru'r-Raşîd, 1980), 2/694; Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebi Bekr b. Ḥallikân el-Bermekî el-İrbîlî, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân*, Thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Şâdir, 1977), 5/389; Ebû Kaşs Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimesşkî, "İbnu'l-Esîr", *el-A'lâm kâmusu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisa' mine'l-'arabî ve'l-mute'arrabîn ve'l-musteşrikin* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 7/125.

⁹ el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 6/350; İbn Ḥallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/389; Sellâm, *Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr ve cihûduhu fi'n-naḥd* (Mısır: Mektebetu Nahḍati Mısır, ty.), 32.

¹⁰ Ebu'l-Ḥasen 'Izzuddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-tarih* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1966), 9/89; Ebu'l-Faḍl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûṭî, *Buḡyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luḡaviyyîn ve'n-nuḥât*, Thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim (Kahire: Matba'atu İsa'l-Bâbî, 1965), 2/315.

Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, ilköğrenimini Cizre'de görmüş ve 579/1183 yılının Recep ayında ailesiyle birlikte Musul'a göç ettikten sonra eğitimini burada tamamlamıştır.¹¹ Hocaları hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi geçmese de daha sonra nahiv, sarf, belagat, şiir, hadis ve lugat gibi ilimleri tahsil etmiştir.¹² Tahsilini tamamladıktan sonra 587/119 yılında dostu Kâdî el-Fâdil'ın aracılığı ile Selâhaddîn-i Eyyûbî ile tanışıp onun hizmetine girmiştir.¹³ Daha sonra Musul'dan Şam'a geçen İbnu'l-Eşîr, el-Meliku'l-Efđal Ali b. Yusuf'un özel kâtibi olarak çalışmaya başlamış fakat Selâhaddîn-i Eyyûbî 589/1193 yılında vefat ettikten sonra onun veziri olmuştur.¹⁴

el-Meliku'l-Efđal, idari tüm işleri İbnu'l-Eşîr'e bırakmış ve İbnu'l-Eşîr de bu görevde başarılı olamamıştır. Bunun üzerine el-Meliku'l-Efđal Şam'dan uzaklaştırılmış, İbnu'l-Eşîr de Musul'a dönmüştür.¹⁵ Burada Emîr Nureddîn Aslan Şah'ın hizmetinde çalışmış daha sonra ise Mısır'a tekrar vezir olması için çağırılmış ve bir süre daha vezirlik yapmıştır.¹⁶

Tehlikeli birtakım siyasi olaylardan sonra 618/1221 yılında Musul Emiri Bedreddîn Lu'lu'un babası Nasıruddîn Mahmûd'un yanında çalışmış, onun ölümünden sonra ise Bedreddîn Lu'lu'un elçisi olmuştur.¹⁷ Bağdat'a elçi olarak giden İbnu'l-Eşîr burada hastalanmış ve 29 Rebî'ulâhir 637/28 Kasım 1239 tarihinde seksen yaşlarındayken Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁸

B. Eserleri

Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr'in belagat ve edebi tenkid üzerine kaleme almış olduğu toplam on iki eseri bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli konularda yazılmış risaleleri ve beş tane şiir, hadis, mesel mecmuası mevcuttur. Bununla birlikte Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr'e nispet edilen fakat daha sonradan ona ait olmadığı anlaşılan eserler de bulunmuştur.

¹¹ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/389.

¹² İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/389; Sellâm, *Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr ve cuhûduhu fi'n-naqd*, 35; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ty.), 5/450.

¹³ İsmail Durmuş, "İbnu'l-Eşîr, Ziyâeddîn", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/30.

¹⁴ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/390.

¹⁵ Durmuş, "İbnu'l-Eşîr, Ziyâeddîn", 21/32.

¹⁶ Hulusi Kılıç, "Ziyâeddîn İbnu'l-Eşîr ve Arap Edebiyatındaki Yeri", *Hız. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, Ed. Said Özervarlı (İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 1999), 107.

¹⁷ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/390.

¹⁸ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/396; es-Suyûfî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 2/315; Sellâm, *Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr ve cuhûduhu fi'n-naqd*, 32.

1. Belagat ve Edebi Tenkid İle İlgili Eserleri

a. el-Meşelu's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtibi ve'ş-Şâ'ir

Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr'in en önemli eserlerinden biri olan ve ona edebiyat alanındaki şöhretini kazandıran bu eser, belagat ve kitabet alanında yazılmış olup bir mukaddime ve iki makaleden oluşmaktadır.¹⁹ On fasıldan oluşan bu mukaddimedede beyan ilminin usulü ayrıntılı bir şekilde incelenmiş; sarf, nahiv, belagat, fesahat gibi beyan ilmi için gerekli olan ilimler, mesel, ahbâr, aruz, kafiye, ayet ve hadisler ele alınmıştır.²⁰

Kitabın birinci makalesinde lâfzî sanatlar, müfred ve mürekkeb olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Secî, tecnîs, tarsî', luzûmu mâ lâ yelzem, muvâzene, lafızların sîgalarındaki uyum ve ihtilaf, lafzı anlaşılacak şekilde söyleme ve cümledeki lafızlar arasındaki tezat olmak üzere sekiz konu üzerinde durmuştur.²¹

Kitabın ikinci ve son makalesinde ise manevi sanatlar, mücmel ve mufassal olmak üzere ilk makaledeki gibi iki ana bölümde ele alınmıştır. Ayrıca bu sanatlar işlenirken ayet, hadis, risale ve şiirlerden pek çok örnekler sunulmuştur. Bu örnekleri manaları ile birlikte tahlil eden İbnu'l-Esîr, eleştirmekten de geri durmamıştır.²² Bunun üzerine İbn Ebi'l-Ĥadîd, eserde müellifinin kendini öven, eski âlimleri ve eserlerini yeren ifadelerini görünce ağır tenkidlerle dolu *el-Feleku'd-dâ'ir 'ale'l-Meşeli's-sâ'ir* adlı şerhini kaleme almıştır.²³ Bunun üzerine edebî bir tartışma başlamış, İbnu'l-Esîr'i ve İbn Ebi'l-Ĥadîd'i tutanlar birçok tenkid eseri yazmıştır.²⁴

el-Meşelu's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir'in el yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Esad Efendi koleksiyonu numara 3012'de yer almaktadır. Eserin birçok kez basımı yapılmış ve Ahmed el-Ĥûfî ve Bedevî Ṭabâne dört cilt olarak tahkikini yayımlamıştır.²⁵

¹⁹ Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir fî edebi'l-kâtibi ve'ş-şâ'ir*, Thk. Ahmed el-Ĥûfî-Bedevî Ṭabâne (Kahire: Dâru Nahḍa, , ty.), 1/18.

²⁰ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 1/33-102.

²¹ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 1/163-320; Ferîd Cuḥâ, "Mekânetu Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr fî tarihî'l-edebi'l-'arabî", *Mecelletu'l-Mecma'î'l-lugati'l-'Arabîyye* 63/4 (1988), 670.

²² Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 2/13-384.

²³ Bkz: Ebû Ḥâmid İzzuddîn Abdulhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâ'inî, *el-Feleku'd-dâ'ir 'ale'l-Meşeli's-sâ'ir*, Thk. Ahmed el-Ĥûfî-Bedevî Ṭabâne (Kahire: Dâru Nahḍa, 1973)

²⁴ Durmuş, "İbnu'l-Esîr, Ziyâeddîn", 21/32.

²⁵ Bk: Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*.

b. el-İstidrâk fi'r-Red 'alâ Risâleti İbni'd-Dehhân el-Musemmâ bi'l-Me'âhizi'l-Kindiyye mine'l-Me'âni't-Tâ'iyye

Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr bu eserini lugat ve nahiv âlimi İbnu'd-Dehhân'ın el-Mutenebbî'yi eleştirdiği risâlesine tenkid olarak yazmıştır.²⁶ İbnu'd-Dehhân'ın, el-Mutenebbî'nin Ebû Temmâm ve el-Buhturî'den intihaller yaptığını iddia etmesine karşı çıkarak el-Mutenebbî'yi desteklemiştir.²⁷

Kitabın yazma bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde olup nr. 1204'tedir. Eseri ilk olarak 1956 yılında Bağdat'ta Mustafa Cevad ve Cemîl Sa'îd, 1958 yılında ise Kahire'de Hafnî Muhammed Şeref tahkik etmiş ve neşretmiştir.

c. el-Câmi'u'l-Kebîr fi Sınâ'ateyi'l-Manzûm mine'l-Kelâm ve'l-Mensûr

el-Meşelu's-sâ'ir'den önce kaleme alınmış olan *el-Câmi'u'l-kebîr*, ona hazırlık mahiyetinde ve kitabet sanatını en iyi şekilde öğretmek amacıyla yazılmıştır.²⁸ İbnu'l-Eşîr belagat konularını ele aldığı bu kitabında, umumi ve hususi konular olmak üzere iki ana başlık oluşturmuştur. Umumi konularda, bir edibin bilmesi gereken hususları sıralarken; hususi konular başlığı altında fesahat, belagat ve beyanın kısımları olan lâfzî ve manevi sanatları incelemiştir.²⁹

Bu eserin İbnu'l-Eşîr'e ait olduğu günümüz kaynaklarında geçse de bazı kadîm kaynaklarda onun eserleri arasında zikredilmemiştir.³⁰ Bununla birlikte *Keşfu'z-zunûn*'da bu eserin, İbnu'l-Eşîr'in kardeşi 'Izzuddîn'e ait olduğu belirtilmiştir.³¹

Eser, Mustafa Cevâd ve Cemîl Sa'îd tarafından Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye'deki 270 numaralı yazma nüsha esas alınarak tahkik edilmiş ve 1956 yılında Bağdat'ta yayınlanmıştır.³² Eser, Hafnî Muhammed Şeref tarafından tekrar tahkik edilmiş ve 1958 yılında Kahire'de bu tahkikiyle yeniden basılmıştır.

²⁶ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-İstidrâk fi'r-red 'alâ Risâleti İbni'd-Dehhân el-musemmâ bi'l-Me'âhizi'l-Kindiyye mine'l-me'âni't-Tâ'iyye*, Thk. Hafnî Muhammed Şeref (Kahire: Mektebetu'l-Encilû'l-Misriyye, 1958), 10; İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 7/392.

²⁷ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-İstidrâk*, 10-11; İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 7/392.

²⁸ Abdulkadir Hüseyn, *el-Muhtaşar fi tarihî'l-belâga* (Kahire: Dâru Ğarîb, 2001), 200.

²⁹ ez-Ziriklî, "İbnu'l-Eşîr", 8/354.

³⁰ İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/389.

³¹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn* (Mısır: Matba'atu Vekâletu'l-Funûn, 1941), 1/571.

³² Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-tâlib fi naqdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib*, Thk. Nûrî Hammûdî el-Kaysî vd. (Musul: Mektebetu's-Şâ'ir, 1982), 18.

d. Kifâyetu't-Ṭâlib fî Nakdi Kelâmi'ş-Şâ'ir ve'l-Kâtib

Eser makalenin ikinci kısmında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

e. el-Miftâhu'l-Munşâ li-Ḥadîkati'l-İnşâ

Adından da anlaşılacağı üzere inşâ usulünden bahseden bu eser, İbnu'l-Esîr'in diğer kitaplarının muhtasarı hükmündedir.³³ İki ana bölümden oluşan eserin on iki fasılda ele alınan birinci bölümünde, yazışmalardaki üslup ve lafızların nasıl daha iyi bir şekilde kullanılacağı incelenmiştir.³⁴

Toplam altı fasıldan oluşan ikinci bölümde ise bu yazışmalarda zikredilen dua çeşitlerine örnekler verilmiş, kâtiplerin bilmesinin zorunlu olduğu belagat konularından bahsedilmiştir.³⁵

Eser, Abdulvâhid Hasan eş-Şeyh'in tahkikiyle 1983 ve 1990 yıllarında İskenderiye'de, Hilâl Nâcî tahkikiyle de 1983'te Musul'da basılmıştır.³⁶

f. el-Burhân fî 'İlmi'l-Beyân

Beyan ilmi hakkındaki bu eser şu ana kadar basılmamış olup el yazması bir nüshasının, Berlin Kütüphanesi'nde 7248 numarada yer aldığı söylenmektedir.³⁷

g. Teressulu'l-Vezîr es-Sadr el-Kebîr

Bu eserin el yazma nüshasının, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde ve 2630 numarada yer aldığı iddia edilmiştir.³⁸ Fakat İbnu'l-Esîr'in eserlerini ele alan kaynaklarda bu kitap zikredilmemiştir.

ğ. 'Amûdu'l-Me'ânî

İbnu'l-Esîr, kayıp eserlerinden biri olan bu kitaptan, *el-İstidrâk* adlı eserinde şöyle bahsetmektedir:

*"Bunun hakkında bir kitap telif ettim ve adını "Amûdu'l-me'ânî" koydum. Şiir ve nesir hakkındaki örnekleri ele aldım. Bu kitabın telifi sırasında çok yoruldu ve onu uzunca bir sürede yazabildim."*³⁹

³³ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (Leiden: E. J. Brill, 1943), 1/521.

³⁴ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Miftâhu'l-munşâ li-ḥadîkati'l-inşâ*, Thk. Abdulvâhid Hasan eş-Şeyh (İskenderiyye: Mektebetü'l-İş'â', 1999), 57-62.

³⁵ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Miftâhu'l-munşâ*, 65-108.

³⁶ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-Ṭâlib*, 20.

³⁷ Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, 1/358.

³⁸ Durmuş, "İbnu'l-Esîr, Ziyâeddîn", 21/32.

³⁹ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-İstidrâk*, 11-12.

h. el-Bedî‘

Kaynaklar İbnu'l-Eşîr'in böyle bir eserinden bahsetmese de daha sonradan bir tane el yazması nüshasının Dâru'l-Kutubî'l-Mısıriyye'de, Belagat koleksiyonu numara 615'te yer aldığı iddia edilmiştir.⁴⁰ Fakat bu nüshanın, İbnu'l-Eşîr'in *Kifâyetu't-ţâlib fi naqdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib* adlı eserinin farklı bir el yazması olduğu *Kifâyetu't-ţâlib*'i tahkik eden kişiler tarafından ortaya konmuştur.⁴¹

ı. Munâzara beyne'l-Ĥarîf ve'r-Rebî‘

İbnu'l-Eşîr'in kayıp eserlerinden biri de *Munâzara beyne'l-Ĥarîf ve'r-rebî‘* olup kitabın kısa bir bölümü, en-Nuveyrî'nin *Nihâyetu'l-ereb fi funûni'l-edeb* adlı ansiklopedik eserinde bulunmaktadır.⁴²

î. es-Serikâtu's-Şi'riyye

İbnu'l-Eşîr'in bulunamayan bir kitabı da *es-Serikâtu's-Şi'riyye* olup bu eserinden *el-Meşelu's-sâ'ir*'de şöyle bahsetmektedir:

“*Beyan âlimleri es-Serikâtu's-Şi'riyye hakkında çok şey söylemiştir. Ben de bunun hakkında nesh, selh ve mesh*⁴³ *olmak üzere üç bölümden oluşan bir kitap telif ettim.*”⁴⁴

j. el-Me'ânî'l-Mubtede'a fi Sınâ'ati'l-İnşâ

İbnu'l-Eşîr, *el-İstidrâk* adlı eserinde zikrettiği bu kitabında, anlamları farklı olan iki lafız arasındaki üstünlük derecesine değinmektedir.⁴⁵

2. Risâleleri

İbnu'l-Eşîr pek çok risâle kaleme almış ve Enîs el-Mağdisî, 1959 yılında Beyrut'ta, bu risâlelerden 169'unu içeren ve *Resâ'ilu İbni'l-Eşîr* adını verdiği bir koleksiyon yayınlamıştır.⁴⁶ Bununla birlikte 1982 yılında Hilâl Nâcî, 56

⁴⁰ Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hamdân, *Benu'l-Eşîr el-fursânu's-selâse* (Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1974), 610; Durmuş, “İbnu'l-Eşîr, Ziyâeddîn”, 21/32.

⁴¹ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ţâlib*, 22.

⁴² Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-ereb fi funûni'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâ'iki'l-Kavmiyye, ty.) 1/175-176.

⁴³ Nesh, metni olduğu gibi kopyalamak; selh, metnin bazı içeriğini almak; mesh ise metindeki manayı tamamen değiştirmektir. Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 3/222. Bkz: Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî, “nesh”, *Kitâbu'l-'Ayn*, Thk. Mehdi el-Mağzûmî-İbrahim es-Sâmerrâ'î (Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, ty.), 4/201; Halîl b. Ahmed, “selh”, 4/398; Halîl b. Ahmed, “mesh”, 4/206.

⁴⁴ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 3/222.

⁴⁵ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-İstidrâk*, 60.

⁴⁶ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ţâlib*, 20.

risâleden oluşan *Resâ'ilu Ziyâiddîn İbni'l-Esîr* adında bir koleksiyonunu ve yine aynı yıl Nûrî Hammûdî el-Kaysî ile birlikte tahkik ettiği 78 risâleden oluşan *Resâ'ilu İbni'l-Esîr* koleksiyonunu Musul'da neşretmiştir. Bunların dışında risâle türünde yazdığı diğer eserleri şu şekildedir:

a. el-Veşyu'l-Merkûm fî Halli'l-Manzûm

Nazmın nesre çevrilmesi ve nesir yazarken ayet, hadis, şiirlerin nasıl verileceğine dair önemli bir risâledir. İbnu'l-Esîr bu risâlesinden *el-Meşelu's-sâ'ir*'de de bahsetmekte ve bu konu hakkında kaleme aldığını anlatmaktadır.⁴⁷

Bir mukaddime ve üç bölümden meydana gelen bu risâlenin mukaddimesinde bir kâtipte olması gereken özellikler sayılmıştır. Bununla birlikte İbnu'l-Esîr birinci bölümü şiirin, ikinci bölümü ayetlerin, üçüncü bölümü ise hadislerin nesre çevrilmesine ayırmıştır.⁴⁸

İbrâhim b. Ali el-Ahdeb et-Trablusî, eseri ilk kez 1880 yılında Beyrut'ta neşretmiş, 1989'da ise Cemîl Saîd eseri tekrar gözden geçirerek Bağdat'ta yayınlamıştır.⁴⁹

b. Risâle fî Evsâfi Mısır

İbnu'l-Esîr'in kaybolan eserleri arasında yer alan bu risâlesi, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-a'yân*'ında bahsedilmektedir.⁵⁰

c. Risâle fi'd-Dâd ve'z-Zâ

İbnu'l-Esîr'in bu risâlesi yalnızca İsmâil el-Bağdâdî'nin *Hediyyetu'l-ârifîn* adlı eserinde zikredilmiştir.⁵¹

d. Risâletu'l-Ezhâr (Riyâdu'l-Ezhâr)

Çiçeklerin birbirlerine karşı övünmesini konu edinen bu edebî risâle⁵², el-Meliku'l-Eşref Muzaffer Musâ b. el-Meliku'l-Âdil'i medh etmek amacıyla kaleme alınmıştır.⁵³ Yirmi iki sayfalık bu risâlenin, İngiltere Müzesi ve

⁴⁷ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 1/161.

⁴⁸ Bkz: Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Veşyu'l-merkûm fî halli'l-manzûm*, Thk. Yahya Abdulazîm (Kahire: Dâru'z-Zehâ'ir, 2004)

⁴⁹ Cuḥâ, "Mekânetu Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr fî tarihî'l-edebî'l-'arabî", 667.

⁵⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 5/295.

⁵¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâ'u'l-muellifîn ve âşârü'l-musannifîn* (Beyrut: Muessetu't-Tarihî'l-'Arabî, ty.), 2/392-393.

⁵² Durmuş, "İbnu'l-Esîr, Ziyâeddîn", 21/32.

⁵³ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Risâletu'l-ehzâr* (Musul: Câmî'atu Musul, 1983), 4.

Cambridge Üniversitesi başta olmak üzere pek çok yerde yazma nüshası bulunmaktadır.⁵⁴

3. Mecmuaları

İbnu'l-Eşîr bazı kaynaklardan derlediği mesel, şiir veya hadisleri bir kitapta toplamıştır. Bu türde altı eseri olup bu eserler şu şekilde sıralanabilir:

a. el-Muhtasar min Mecma'i'l-Emsâl li'l-Meydanî

İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*'de bahsettiği bu eserinde, Meydanî'nin *el-Emsâl* adlı eserinden beğendiği meselleri derlemiş fakat kitabın nüshası şu ana kadar bulunamamıştır.⁵⁵

b. el-Muhtârât min Şi'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî ve'l-Mutenebbî ve Dîki'l-Cin

Kitabın adında geçen şairlerin divanlarından derlediği şiirleri ihtiva eden mecmuadır.

c. el-Muhtârât min Hamâseti Ebî Temmâm

Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sinden seçtiği 500 tane beyitten meydana gelen bir şiir mecmuası olup İbnu'l-Eşîr'in kaybolan eserleri arasındadır.⁵⁶

d. el-Mucered mine'l-Ah̄bâri'n-Nebeviyye (Mecmû'atu'l-ḥadîs)

İbnu'l-Eşîr, 3000 adet hadisi derlediği fakat kaybolan bu eserinden *el-Meşelu's-sâ'ir*'de bahsetmektedir.⁵⁷

e. Mu'nisu'l-Vahde

Bazı şairlerin divanlarından derlenen şiirleri ele alan bir eserdir. İbnu'l-Eşîr'e aidiyeti kesin olmayıp 'Imâdu'd-Dîn İbnu'l-Eşîr'e de nispet edilmektedir.⁵⁸

Sonuç olarak İbnu'l-Eşîr'in farklı alanlarda kaleme almış olduğu pek çok eseri bulunmakla birlikte bu eserlerin bazıları ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır. Ayrıca bazı kaynaklarda İbnu'l-Eşîr'e ait olduğu söylene de daha sonra araştırmalar sonucunda onun olmadığı kesinleşen kitaplar da mevcuttur. Nitekim üç kardeşin de yazar olması ve ilmî eserler ortaya koymaları bu eserlerin birbirine karışmasına neden olmuştur.

⁵⁴ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 20.

⁵⁵ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 1/154.

⁵⁶ Durmuş, "İbnu'l-Eşîr, Ziyâeddîn", 21/31.

⁵⁷ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-sâ'ir*, 1/149.

⁵⁸ Sellâm, *Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr ve cuhûduhu fi'n-naḥd*, 66.

C. Kifâyetu't-Ṭâlib fî Nakdi Kelâmi'ş-Şâir ve'l-Kâtib Adlı Eserin İncelenmesi

1. Eserin Yazara Aidiyeti

Kifâyetu't-ṭâlib fî nakdi kelâmi'ş-şâ'ir ve'l-kâtib eseri, Mekke'deki Muhammed Surûr es-Sabbân'ın ve Tunus Üniversitesi'ndeki el-İ'tiyâdî'nin el yazması nüshalarında Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr'e nispet edilmiştir.⁵⁹ Ayrıca Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr'in *el-Meşelu's-sâ'ir* ve *el-Câmi'u'l-kebîr* gibi diğer eserlerine bakıldığı zaman dil ve üslup özelliklerinin benzerliği de bunu doğrulamaktadır.

2. Eserin Yazıldığı Tarih

Eserin muhakkiklerinin tespitine göre Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*'i, *el-Meşelu's-sâ'ir*'inden sonra kaleme almış, *Kifâyetu't-ṭâlib*'te, *el-Meşelu's-sâ'ir*'den yapılan pek çok alıntı da bunu desteklemiştir.⁶⁰ Nitekim İbn Ma'sûm *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'* adlı eserinde, *el-Meşelu's-sâ'ir*'den bir alıntı yapmış ve bu bilginin *Kifâyetu't-ṭâlib*'te de geçtiğini vurgulamıştır.⁶¹ Buna göre *el-Meşelu's-sâ'ir* adlı eseri, Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr'in ömrünün son yirmi yılında yazdığı söylenildiğinden dolayı *Kifâyetu't-ṭâlib*'i de bu yıllar arasında kaleme aldığı tahmin edilmektedir.⁶² Buna binaen *Kifâyetu't-ṭâlib*'in, *el-Meşelu's-sâ'ir*'in devamı niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

3. Eserin Konusu ve Metodu

İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*'inde belagat sanatlarını ele almış; şiir, ayet ve hadislerden örnekler vermiştir. Bununla birlikte edebi tenkid, seriḳât gibi konulara da değinen İbnu'l-Esîr, iyi bir şair ve kâtipte olması gereken özellikleri de sıralamış ve onlara önerilerde bulunmuştur. Fakat eserde belagat sanatları asıl konu olarak işlenmiş tenkid ikinci planda kalmıştır.

Kifâyetu't-ṭâlib, altmış bir bölümden oluşmakta ve bu bölümlerin başlıkları şu şekilde sıralanmaktadır:

⁵⁹ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 31-32.

⁶⁰ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 25.

⁶¹ Sadruddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî, *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'*, Thk. Şâkir Hâdî Şukr (Irak: Matba'atu'n-Nu'mân, 1968-1969), II/31-32.

⁶² Semr Rûhî el-Faysal, "İbnu'l-Esîr el-Cezerî ve kitâbuhû el-Meşelu's-sâ'ir fî edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir", *Mecelletu't-Turâşî'l-'Arabî*, 79/1, (ty.), 73.

	Bölüm Başlığı	Türkçesi		Bölüm Başlığı	Türkçesi
1	البديع	Bedî'	2	البلاغة	Belagat
3	أدبُ الشعير	Şairin ahlakı	4	الارتجال والبدئية	İrticalen (doğaçlama) söylenen söz
5	الفوائد والخواتم	Mukaddime ve sonuç	6	النسب	Nesîb
7	المديح	Medih	8	الإفخار	Övünme
9	الإقتضاء	Muktezâ-i hâl	10	العتاب	Azarlama
11	الوعيد والإنذار	Tehdit ve uyarma	12	الهجاء	Hiciv
13	الإغترار	Özür dileme	14	الرتاء	Mersiye
15	الوصف	Tasvir	16	الإختراع	Yeni bir şey ortaya koyma
17	الإشتراك	İştirâk (Birden çok anlama gelen kelimeleri beyitte kullanma)	18	الموازنة	İki şairin birbirlerinden habersiz çok benzeyen beyitler söylemesi
19	المسرفات	İntihal	20	المطابقة	Bir cümlede iki zıt unsurun kullanılması
21	التجنيس	Cinas	22	التزويد	Bir kelimenin iki farklı anlamını beyitte kullanma
23	التصدير	Beytin başındaki kelimenin sonunda tekrar edilmesi	24	ما اختلط فيه التجنيس والتطبيق	Tecnîs ve tatbikin birbirine karıştığı yerler
25	المقابلة	Mukabele	26	التقسيم	Taksim
27	التطير	Sözü eşdeğer öğelerle süslemek	28	التقويف	Söz içinde uzunlukları birbirine eşit veya yakın cümleler halinde birbiriyle uyumlu manaların zikredilmesi
29	المجاز	Mecaz	30	الإستعارة	İstiare
31	التشبيه	Teşbihi temsilî	32	المثل السائر	Meşhur atasözleri

33	التَّشْبِيهُ	Teşbih	34	المَذْهَبُ الكَلَامِي	Akli deliller getirme
35	التَّشْكِيكُ	Şüphle etme	36	الإِشَارَةُ	Az sözle çok mana kastetme
37	التَّجَاوُزُ	Düz anlatımı terk ederek dolaylı yoldan anlatma	38	المُسَاوَاةُ	Lafzın manayla uyumu
39	التَّزْيِيلُ	Bir mananın birden fazla sözle ifade edilmesi	40	التَّسْهِيمُ	Sözün önünde sonuna delâlet eden bir kısım bulunması
41	التَّفْسِيرُ	Açıklama	42	التَّفْيُ	Nefy
43	القَسَمُ	Yemin	44	الهَزْلُ الَّذِي يُرَادُ بِهِ الْجَادُ	Kendisiyle ciddiyet kastedilen şaka
45	الإِسْتِطْرَادُ	Bir konunun içinde o konuyla alakasız bir şey zikretme	46	التَّفْرِيعُ	Sırası gelmişken bir konudan başka bir konuya geçme
47	الإِئْتِفَاتُ	Bir ifadede sözün yönünü birdenbire değiştirerek üslûp farklılığına gitme	48	الإِسْتِثْنَاءُ	Yergi biçimindeki ifadeyle övgünün pekiştirilmesi
49	التَّتْمِيمُ	Tamamlama	50	نَفْيُ الشَّيْءِ بِإِجَابِهِ	Görünürde olup batında olmama
51	السَّلْبُ وَالْإِجَابُ	Olumsuz başlayan hitabı olumlu, olumlu başlayanı olumsuz tamamlama	52	العَكْسُ وَالْتَبْدِيلُ	Yer değiştirme
53	المُبَالَغَةُ	Mübalğa	54	الإِغْعَالُ	Beytin muhtevasını pekiştirmek veya güzelleştirmek veya mübalğa yapmak gibi bir yarar için beyitin sonunda ek bir kaydın getirilmesi

55	الْفُؤُ	Haddi aşma	56	الحَشُو	Gereksiz sözcük kullanmak
57	الْمُسْتِدْعَاءُ	Kafiyeyi tamamlaması dışında hiçbir faydası olmayan bir ifadeye yer verme	58	الْإِطْرَادُ	İsimlerin bir beyitte sıralanması
59	التَّكْرِيرُ	Cümlede sözün daha iyi anlaşılması için lafız veya anlamca tekrarlanması	60	التَّضْمِينُ	Şairin diğer şairlerin şiirlerinden mısra veya beyit alıntılıyıp kendi şiirinin ortasına ya da son kısmına bir örnek ve temsil olarak katma
61	بَابُ يَشْتَمِلُ عَلَى أَنْوَاعِ مِنْ عُيُوبِ الشِّعْرِ	Şiir kusurlarının çeşitlerini içeren bab			

Eserdeki bölüm başlıklarına bakıldığı zaman İbn Reşîk el-Çayrevânî'nin kaleme aldığı *el-'Umde fî mehâsini'ş-şi'ri ve âdâbih* adlı eserdeki bölümlerle, bölüm başlıkları, içerikte verilen şiir, ayet ve hadisler açısından benzerlik göstermesi hatta bazı hususlarda bu eserden harfiyen alıntı yapılması İbnu'l-

Eşîr'in, el-Çayrevânî'nin metodunu örnek aldığıının delilidir.⁶³ Buna, her iki kitapta da medih babında geçen ve çoğunlukla kelimesi kelimesine aynı olan şu pasaj örnek verilebilir.⁶⁴

"مَدَحَ أَبُو الْعَتَاهِيَةِ عُمَرَ بْنَ الْعَلَاءِ فَأَعْطَاهُ سَبْعِينَ أَلْفًا وَخَلَعَ عَلَيْهِ حَتَّى لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَقُومَ، فَغَارَ الشُّعْرَاءُ لِذَلِكَ، فَجَمَعَهُمْ ثُمَّ قَالَ: عَجِبًا لَكُمْ مَعْشَرَ الشُّعْرَاءِ مَا أَشَدَّ حَسَدَ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ، إِنَّ أَحَدَكُمْ يَأْتِينَا لِيَمْدَحَنَا فَيُشَبِّبُ⁶⁵ فِي قَصِيدَتِهِ بِصَدِيقَتِهِ بِخَمْسِينَ بَيْتًا فَمَا يَبْلُغُنَا حَتَّى تَذْهَبَ لَدَاؤُهُ مَدْحَهُ وَرَوْقُ شِعْرِهِ، وَقَدْ أَتَى أَبُو الْعَتَاهِيَةِ فَشَبِّبَ فِي أَبْيَاتٍ سَيِّرَةً. ثُمَّ قَالَ:

1- إِيَّيْ أَمَنْتُ مِنَ الرِّمَانِ وَصَرَفِيهِ⁶⁶ لَمَّا عَلَّقْتُ مِنَ الْأَمِيرِ حَبَالًا

2- لَوْ يَسْتَطِيعُ النَّاسُ مِنَ إِجْلَالِهِ لَحَدَّوْا لَهُ حُرَّ الْوُجُوهِ نِعَالًا

3- إِنَّ الْمَطَايَا تَشْتَكِيكَ لِأَنَّهَا قَطَعَتْ إِلَيْكَ سَبَاسِبَا وَرَمَالًا

4- فِإِذَا وَرَدْنَا بِنَا وَرَدْنَا حَفَائِفَا وَإِذَا رَجَعْنَا⁶⁷ بِنَا رَجَعْنَا ثَقَالًا

"Ebu'l-'Atâhiye, Ömer b. el-'Alâ'yı methetmiş, o da ona 70 bin dinar vermiştir. Öyle ki kaldıramadığından dolayı sürükleyerek götürebilmiştir. Şairler de bu durumu kıskanmıştır. Onları toplayarak şöyle demiştir: Ne tuhaf ki siz şairler topluluğu, birbirinizi ne kadar da kıskanıyorsunuz! Biriniz bizi methetmek için geldiğinde kasidesinin elli beytinde kız arkadaşına iltifat eder, bize sıra gelince de mehdinin lezzeti, şiirinin güzelliği gider. Ebu'l-'Atâhiye gelir ve şu beyitlerle iltifatta bulunur: (kâmil)

1- Ben zamandan ve yaptıklarından, emîrin ipine tutunduğum zaman emin oldum.

2- Eğer insanların elinden gelseydi saygıdan dolayı (eğilmekten) yüzleri, ayakkabılarıyla ölçülürdü.

3- Binek hayvanları, uzun yol kat ettiklerinden dolayı seni şikâyet ederler.

⁶³ Bk. Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Çayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini's-ş-i'ri ve âdâbih*, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981).

⁶⁴ el-Çayrevânî, *el-'Umde*, 2/133; Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 64.

⁶⁵ Bu kelime *el-'Umde*'de "فينسب" olarak geçmektedir. el-Çayrevânî, *el-'Umde*, 2/133.

⁶⁶ Bu kelime *el-'Umde*'de "ورينه" şeklinde geçmektedir. el-Çayrevânî, *el-'Umde*, 2/133.

⁶⁷ Bu kelime *el-'Umde*'de "صدرن" şeklinde geçmektedir. el-Çayrevânî, *el-'Umde*, 2/133.

4- *Bizi getirirken yüksüz getirirler, götürürken de (verdiği eşyalarla) ağır olarak götürürler."*

İbnu'l-Eşîr, eserinde daha çok bed'î ilmi üzerinde durmuş ve belagat konularında herhangi bir sınıflandırmaya gitmemiştir.⁶⁸ Ele aldığı konunun, kısaca tanımını yaptıktan sonra o konuyla alakalı pek çok şiir,⁶⁹ ayet⁷⁰ ve hadisi⁷¹ örnek olarak vermiştir. Ayrıca konuyla ilgili bir şiiri örnek vereceği zaman şairin o konuda, döneminin önde gelenlerinden biri olmasını göz önünde bulundurmuştur. Örneğin teşbih türünde İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908-909),⁷² mersiye türünde Diku'l-Cin (ö. 235/850),⁷³ hamriyyât türünde Ebû Nuvâs (ö. 198/813),⁷⁴ tabiat tasvirinde es-Sanevberî (ö. 334/945-46),⁷⁵ zamanı yermeye el-Mutenebbî (ö. 354/965)⁷⁶ ve medih türünde ise Mervân b. Ebî Hâfşa (ö. 182/798)⁷⁷ meşhur olduğundan dolayı daha çok bu şairlerden istişhadda bulunmuştur.⁷⁸ Buna bağlı olarak İbnu'l-Eşîr'in, örnek olarak vereceği bir şiiri seçerken tek bir döneme bağlı kalmayıp objektif yaklaşım sergilediği ve şairleri tabaka ve sınıflara ayırmaktan kaçındığı görülmüştür. Nitekim kâdîm dönemde söylenen bir şiirin, lafız ve mana özelliklerini göz ardı ederek yalnızca o dönemde söylenmesinden dolayı tercih edilmesine karşı çıkmıştır.⁷⁹

İbnu'l-Eşîr'in şiir seçiminde izlediği bu metot, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'* adlı eserinin mukaddimesinde ortaya koyduğu şiir tenkidıyla ilgili görüşlerle birebir örtüşmektedir. İbn Kuteybe, çok sayıda şiir sahibi olmayı değil kaliteli şiir yazmayı esas aldığını, şairler hakkında objektif hüküm vermeyi ilke edindiğini belirtmiştir.⁸⁰ Buna göre İbnu'l-Eşîr'in,

⁶⁸ Bk. Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 226-227.

⁶⁹ Eserin nerdeyse her sayfasında şiir bulunmaktadır.

⁷⁰ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 68, 135, 138, 143, 149, 154, 158, 161, 170, 174, 176, 191, 195.

⁷¹ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 135, 149, 161, 162.

⁷² Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl eş-Şe'âlibî, *et-Tevfîk li't-telfîk*, nşr. İbrahim Salih (Dimesşk: Dâru'l-Fikr, 1990), 208-209.

⁷³ el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/149.

⁷⁴ Nasuhi Ünal Karaarslan, "Ebû Nuvâs", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 10/207.

⁷⁵ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 1/282-11/285.

⁷⁶ Durmuş, "Mütenebbî", 32/196.

⁷⁷ İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/189.

⁷⁸ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 51, 52, 74, 91, 94.

⁷⁹ Sellâm, *Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr ve cuhûduhu fi'n-naqd*, 337-338.

⁸⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'* (Kahire: Dâru'l- Hadîs, 2002), 1/65.

bu eserine şiir örnekleri seçerken İbn Kuteybe'nin metoduyla hareket ettiği söylenebilir.

İbnu'l-Esîr, eserinde şairler için genellikle söyleyenlerin en güzeli anlamındaki “aḥsenu'l-ḳâil (أَحْسَنُ الْقَائِلِ)”⁸¹, sözü hoş olan manasındaki “ve min melîḥihî ḳavlu fulân (وَمِنْ مَلِيحِهِ قَوْلُ فَلَانٍ)”⁸² veya mersiyede belîğ olan anlamındaki “min eblağî'r-risâ' (وَمِنْ أَبْلَغِ الرِّثَاءِ)”⁸³ gibi ifadelere yer vermiştir. İbnu'l-Esîr'in, hangi sebeplerden dolayı şairlerin bu sıfatlara layık olduklarını belirtmemesi, Cahiliye döneminde yaşamış olan şiir eleştirmenlerinin yaygın olarak kullandığı ve sebep belirtmeden bir şiirin güzel veya çirkin, bir şairin ise iyi veya kötü olduğunu söylemeleri anlamına gelen “naḳdu cemâlî (النَّقْدُ الْجَمَالِي)”⁸⁴ ye yer verdiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte bazı şiirlerin tenkid edilme sebebini belirtmiş ve “naḳdu mevḏû'î (النَّقْدُ الْمَوْضُوعِي)”⁸⁵ denilen tenkid türüne de eserinde yer vermiştir. et-Taḏmîn başlığı altında yer verilen şu şiire yapılan tenkid buna örnek olarak getirilebilir:⁸⁶ (Ṭavîl)

1- كَرِيمٌ مَتَى أَمَدَحُهُ أَمَدَحُهُ وَالْوَرَى مَعِيَ وَإِذَا مَا لَمْتُهُ لَمْتُهُ وَحَدِي

1- “Cömerttir. Ne zaman onu övsem halkın önünde över, ne zaman yersem de yalnızken yeririm”

Eserde zikredilen tenkide göre şiirde “أَمَدَحُهُ” kelimesinin tekrar edilmesi ve mahreçleri yakın olan “ح” ve “ه” harflerinin arka arkaya kullanıldığı bir kelimenin seçilmesi şiirin kusurlu olmasına sebep olmuştur.⁸⁷

İbnu'l-Esîr belagat konusunda, Câhîz (ö. 255/869) ve İbnu'l-Mu'tez gibi âlimlerin izinden giderek bed'î ilminin, muhdes şairlerin bir icadı olmayıp aksine Kur'an'da, hadiste, eski Arap şiirinde ve hatta bedevîlerin konuşma dilinde tabii olarak var olduğunu, ilmî bir terim haline gelmeden önce şairlerin

⁸¹ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 56.

⁸² Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 56.

⁸³ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 89.

⁸⁴ Abdulazîm İbrahim Muhammed el-Maṭ'anî, *Ḥaşâişu't-ta'bîri'l-Ḳur'ânî ve semmâtuhu'l-belâğiyye* (Mısır: Mektebetu Vehbe, 1992), 1/92, 150-151.

⁸⁵ Nâzik Sâdik el-Melâike, *Ḳaḏâye'ş-şiri'l-mu'âşır* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, ty.), 216.

⁸⁶ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 219.

⁸⁷ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 219.

teşbih, cinas, istiare vb. bedî'î sanatları, onların tesir ve güzelliklerini idrak ederek kullanageldiklerini⁸⁸ bu eserinde de savunmuştur.⁸⁹

Ayrıca eser, Câhız, İbn Kuteybe, el-Hâtimî (ö. 388/998) gibi bazı kadîm münekkitlerin ayrıntılı bir şekilde ele aldığı "vaḥdetu'l-mevdû' (konu birliği)" meselesi göz önünde bulundurularak incelendiğinde İbnu'l-Eşîr'in, bu konuya son derece önem verdiği ve kasidede bulunması gereken unsurlarda birliğin olması gerektiğini savunduğu görülmektedir.⁹⁰ Nitekim kasideyi insan bedenine benzetmiş ve organlar nasıl birbirleriyle uyum içindeyse aynı şekilde kasidedeki unsurların da uyum içinde olması gerektiğini vurgulamıştır.⁹¹

İbnu'l-Eşîr, eserinde şairlerin ve kâtiplerin yalnızca edebi yönüyle alakalı değil bireysel ve toplumsal olarak kendilerinde olması gereken niteliklere de değinmiştir. Buna göre bir kişinin iyi bir şair veya kâtip olabilmesi için güzel ahlaklı, hoş mizaçlı, güvenilir, güler yüzlü, cömert ve vatanperver gibi özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmiş ayrıca kibir, kendini beğenmişlik gibi kötü vasıflardan da uzak durmasını gerekli görmüştür.⁹²

İbnu'l-Eşîr'e göre bir şair, yalnızca kadîm veya yalnızca muhdes şiirleri, kadîm ve muhdes olduğundan dolayı yüceltmemeli; şiirdeki lafız, mana gibi özelliklere de bakıp karar vermelidir.⁹³ Ayrıca manaya önem vermeli, aklına gelen her fikri, düşünüp tarttıktan sonra muhatabına uygun olarak şiirine aktarmalıdır.⁹⁴ Bunun yanı sıra şairlerin şiirlerini, kişinin en rahat olduğu zaman olan seher vaktinde kaleme almaları gerektiğini söylemektedir.⁹⁵

4. Eserin Dil ve Üslûbu

İbnu'l-Eşîr, kaleme aldığı risâlelerinde edebi sanatlarla dolu süslü bir üslup kullanmasına rağmen diğer ilmî eserlerinde kolay, anlaşılır, akıcı ve sade bir üslup tercih etmiştir.⁹⁶ *Kifâyetu't-ṭâlib fi naḫdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-*

⁸⁸ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/320.

⁸⁹ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 26.

⁹⁰ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 54-55.

⁹¹ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 55.

⁹² Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 43.

⁹³ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 43.

⁹⁴ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 45.

⁹⁵ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 45-46.

⁹⁶ Sellâm, *Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr ve cuhûduhu fi'n-naḫd*, 75.

kâtib adlı eserinde de garîb kelimeler kullanmaktan kaçınmış, konunun kolayca anlaşılmasını hedeflemiştir. Kısa ve özlü cümleler kullanmayı tercih ederek maksadını en iyi şekilde muhatabına aktarmayı amaçlamıştır.

İbnu'l-Esîr'in, *Kifâyetu't-tâlib*'de konuları ele alırken açıklayıcı ve mukayeseli anlatım metotlarını benimsediği tespit edilmiştir. Bu minvalde şu örnek verilebilir:⁹⁷

"وَالْمُحَدِّثِينَ مَعَانَ كَثِيرَةً مُخْتَرَعَةً أَكْثَرَ مِنْ مَعَانِي الْقَدَمَاءِ فِي الْأَلْفَاظِ لِأَنَّ الْمَعَانِي اتَّسَعَتْ بِاتِّسَاعِ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا
وَاتَّيَسَّرَ الْعَرَبِ بِالْإِسْلَامِ فِي أَقْطَارِ الْأَرْضِ"

"Modern dönemlerdeki kişilerin keşfettiği yeni manalar, kadîm dönemdeki lafızların manasından daha fazladır. Çünkü insanların dünyada çoğalmasıyla ve Arapların İslam'la birlikte dünyanın dört bir yanına yayılmasıyla manalar artmıştır"

Örnekte görüldüğü üzere İbnu'l-Esîr, kendi ve kendisinden önceki dönemde kullanılan lafızlar arasında karşılaştırma yapmış ve bu hususu açıklamaya gitmiştir. Bunun yanı sıra İbn Reşîk el-Çayrevânî'nin tespit ettiği⁹⁸ bazı hususlara da yer vererek konuyu açıklamaya çalışmıştır. Örneğin el-Abbas b. el-Velîd'in bir şiirinde "Amr" isminin geçmesi üzerine İbn Reşîk el-Çayrevânî, onun 'Amr b. Ma'dî Kerib olduğunu belirtmiş, İbnu'l-Esîr de bunu eserinde zikretmiştir.⁹⁹

O, eserinde belagata dair konuların kısaca ıstılahî tanımını verdikten sonra kelimeyi lugavî açıdan ele alarak kökünü zikretmiş, birden çok anlama geliyorsa bu anlamlara da değinmiştir. Ayrıca onun yerine kullanılan diğer lafızlara da yer vermiştir. Örneğin mecaz babında "mecaz" kelimesinin tahlilini şu şekilde yapmıştır:¹⁰⁰

"وَهُوَ يُسَمَّى الشَّيْءَ مِمَّا قَارَبَهُ، وَكَانَ مِنْهُ بِسَبَبٍ. وَمَعْنَى الْمَجَازِ طَرِيقُ الْقَوْلِ وَمَأْخُذُهُ، وَهُوَ مَصْدَرٌ 'جَزَتْ'، الْعَرَبُ تَسْتَعْمِلُهُ كَثِيرًا لِأَنَّهُ يَدُلُّ عَلَى الْفَصَاحَةِ وَالْبَلَغَةِ. وَهُوَ مِنَ الْكَلَامِ أَيْلَعٌ مِنَ الْحَقِيقَةِ."

"Bir sebebe bağlı olarak kendisine yakınlığı olan bir şeyle isimlendirmektir. Mecazın manası sözün bir yerden başka bir yere intikal etmesidir. "جَزَتْ" fiilinin mastarıdır. Fesahat ve belagata delaletinden dolayı Araplar çokça kullanır. Sözün gerçek manasından daha belîğdir."

⁹⁷ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 99.

⁹⁸ el-Çayrevânî, *el-'Umde*, 2/86.

⁹⁹ el-Çayrevânî, *el-'Umde*, 2/86; Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 213.

¹⁰⁰ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib*, 157.

İbnu'l-Eşîr; el-'Asma'î (ö. 216/831),¹⁰¹ İbn Sikkît (ö. 244/858),¹⁰² el-Ĥatimî¹⁰³ ve el-Curcânî, (ö. 471/1078-79)¹⁰⁴ gibi Arap dilcilerinin görüşlerine de eserinde yer vermiştir. Örneğin İbnu'l-Eşîr, “التَّمْلِيطُ” başlığı altında, terimin “iki şeyden bir şey üretmek veya şiirde söylenen bir beytin diğer şatırını başka bir şiirden tamamlamak” şeklinde tanımını verdikten sonra İbn Sikkît'in; bahsedilen bu iki şeyin birbirini destekleyici olması gerektiğini söylediğini vurgulamıştır.¹⁰⁵ Ayrıca şiirlerden istişhad yaparken bazen yalnızca konuyla alakalı beyte,¹⁰⁶ bazen de kasidenin büyük bölümüne yer vermiştir.¹⁰⁷

SONUÇ

İbnu'l-Eşîr, belagat ve tenkid konusunu ele aldığı *Kifâyetu't-ṭâlib* adlı eserini, XIII. yy.da, edebî sanatların giderek geliştiği ve bazı belagat konuları hakkında müstakil eserler yazılmaya başlandığı bir dönemde kaleme almıştır. Eserinde şiirin gayesi ve belagatın temel hususlarına değinmiş, edebî tenkîdin gelişmesine katkı sağlamıştır. İbnu'l-Eşîr'in, eserinde uzun bir mukaddimeden ziyade hamd etmekle yetindiği ve doğrudan konuya giriş yaptığı görülmüştür. Eserin ne zaman ve nerede yazıldığı tam olarak bilinmemekle beraber İbnu'l-Eşîr'in *Kifâyetu't-ṭâlib* adlı eserinde *el-Meselu's-sâ'ir*'den alıntılar yaptığı ve *el-Meselu's-sâ'ir*'i hayatının son yirmi yılında yazdığı bilindiğinden dolayı bu eserin 617/1219 ve İbnu'l-Eşîr'in ölüm tarihi olan 637/1239 tarihleri arasında kaleme almış olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

İbnu'l-Eşîr'in, eserini “*Kifâyetu't-ṭâlib fi nakdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib*” olarak isimlendirdiğinden dolayı iyi bir şair ve kâtibin sahip olması gereken nitelikler üzerinde durması beklenirken; bedi' konularına daha çok ağırlık verdiği tespit edilmiştir. Eserinde belagat konularını sınıflandırmadan ve dağınık bir şekilde ele alması da dikkat çekmiştir. Ele aldığı konunun kısa bir tanımını yaptıktan sonra kelimenin kökünü incelemiş, o konu hakkındaki ayet, hadis ve şiirlerden birçok örneği okuyucuya sunmuştur. Bununla birlikte şairler arasında tabaka ve sınıf ayrımı yapmamış, kaliteli şiir söylemeyi kriter kabul etmiştir. Kaliteli bir şiir söyleyen şairin, sahip olması gerektiği bazı özellikleri belirtmiş, şiirin ise bir insanın uzuvlarının yaratılışı gibi mükemmel

¹⁰¹ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 65.

¹⁰² Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 50.

¹⁰³ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 63.

¹⁰⁴ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 133.

¹⁰⁵ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 50.

¹⁰⁶ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*, 44.

¹⁰⁷ Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *Kifâyetu't-ṭâlib*. 73-74.

ve uyumlu olması gerektiğini söyleyerek el-vaḥdetu'l-üḍviyye anlayışına değinmiştir. Eserde kolay, anlaşılır ve sade bir üslup kullanmış, zamanında yabancı olarak kabul edilen ve anlaşılmayan kelimelere yer vermekten kaçınmıştır. Ayrıca eserinde yer verdiği şiir ve şairlerin seçiminde İbn Kuteybe'nin *eş-Şîr ve'ş-şu'arâ'* adlı eserindeki mukaddimede yer verdiği tenkidi; bölüm başlıklarını ve konuyu ele almada ise İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin *el-'Umde fî meḥâsini'ş-şîri ve âdâbih* adlı eserindeki metodu benimsemiştir.

KAYNAKÇA

Bağdatlı, İsmâil Paşa. *Hediyyetu'l-ârifîn esmâ'u'l-muellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. Beyrut: Muessetu't-Tarîḫi'l-'Arabî, ty.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur*. 2 Cilt. Leiden: E. J. Brill, 2. Basım, 1943.

Cuḥâ, Ferîd. "Mekânetu Ziyâiddîn İbni'l-Esîr fî tarîḫi'l-edebi'l-'Arabî". *Mecelletu'l-Mecma'î'l-lugati'l-'Arabîyye* 63/4 (1988) 664-676.

Çelebi, Kâtib. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmî'l-kutub ve'l-funûn*. Mısır: Matba'atu Vekâleti'l-Funûn, 1941.

Dayf, Şevkî. *Târîḫü'l-edebi'l-'Arabî*. 7 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ty.

Durmuş, İsmail. "İbnu'l-Esîr, Ziyâeddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Durmuş, İsmail. "Mütenebbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/195-200. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Erbîlî, Ebu'l-Berakât Şerefuddîn el-Mubârek b. Ahmed b. el-Mubârek el-Lahmî. *Târîḫü Erbil*. Thk. Sâmî es-Sakkâr. Irak: Dâru'r-Raşîd, 1400/1980.

Faysal, Semr Rûhî. "İbnu'l-Esîr el-Cezerî ve kitâbuhû el-Meşelu's-sâ'ir fî edebi'l-kâtibi ve'ş-şâ'ir". *Mecelletu't-Turâsi'l-'Arabî* 79/1 (ty.) 70-75.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Bedî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/320-322. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdırrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. Thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, ty.

Hamdân, Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman. *Benû'l-Esîr el-fursânu'ş-şelâse*. Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1974.

Ḥamevî, Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemu'l-buldân*. Beyrut: Dâru Şâdir, 2. Basım, 1995.

Ḥuseyn, Abdulkadir. *el-Muhtaşar fî tarihî'l-belâğa*. Kahire: Dâru Ğarîb, 2001.

İbn Ḥallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân*. Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Şâdir, 1397/1977.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî. *eş-Şîr ve's-şu'arâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002.

İbn Ma'sûm, Sadruddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ḥuseynî. *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'*. Thk. Şâkir Hâdî Şukr. Irak: Matba'atu'n-Nu'mân, 1968-1969.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-İstidrâk fî'r-red 'alâ Risâleti İbni'd-Dehhân el-musemmâ bi'l-Me'âhızı'l-Kindiyye mine'l-me'âni't-Tâ'iyye*. Thk. Hafnî Muhammed Şeref. Kahire: Mektebetu'l-Encilû'l-Misriyye, 1378/1958.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Kifâyetu't-tâlib fî nakdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib*. Thk. Nûrî Hammûdî el-Ḳaysî vd. Musul: Mektebetu's-Şâ'ir, 1982.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Meşelu's-sâ'ir fî edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir*. Thk. Ahmed el-Ḥûfî, Bedevî Ṭabâne. Kahire: Dâru Nahḍa, ty.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Miftâhu'l-münşâ li-ḥadîkati'l-inşâ*. Thk. Abdulvâhid Hasan eş-Şeyḥ. İskenderiyye: Mektebetü'l-İş'â', 1999.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Veşyu'l-merkûm fî ḥalli'l-manzûm*. Thk. Yahya Abdulazîm. Kahire: Dâru'z-Zehâ'ir, 2004.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Ḥasen 'Izzuddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-tarih*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1966.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Ebû Nuvâs". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 10/205-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Ḳayrevânî, Ebû Alî el-Ḥasen el-Ezdî el-Mesîlî İbn Reşîk. *el-'Umde fî meḥâsini's-şî'ri ve âdâbih*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1401/1981.

Kılıç, Hulusi, "Ziyâeddîn İbnu'l-Esîr ve Arap Edebiyatındaki Yeri". *Hız. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*. Ed. Said Özervarlı. 105-110 İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 1999.

Maṭ'anî, Abdulazîm İbrahim Muhammed. *Ḥaşâişu't-ta'bîri'l-Kur'ânî ve semmâtuhu'l-belâgiyye*. Mısır: Mektebetu Vehbe, 1992.

Medâinî, Ebû Ḥâmid İzzuddîn Abdulhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed. *el-Feleku'd-dâir 'ale'l-Meşeli's-sâir*. Thk. Ahmed el-Ḥûfî-Bedevî Ṭabâne. Kahire: Dâru Nahḍa, 1393/1973.

Nuveyrî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî. *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*. Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâ'iki'l-Ḳavmiyye, ty.

Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil. *et-Tevfîk li't-telfîk*. nşr. İbrahim Salih. Dimeşq: Dâru'l-Fikr, 1990.

Sellâm, Mahmûd Zağlûl. *el-Edebu fi'l-asri'l-Eyyûbî*. İskenderiye: Menşe'etu'l-Mearif, 1990.

Sellâm, Mahmûd Zağlûl. *Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr ve cuhûduhu fi'n-naqd*. Mısır: Mektebetu Nahḍati Mısır, ty.

Suyûṭî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*. Thk. Muhammed Ebu'l-Faql İbrahim. Kahire: Matba'atu İsa'l-Bâbî, 1374/1965.

Şeşen, Ramazan. "Eyyûbîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/20-31. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Şeşen, Ramazan. *Selahaddîn Eyyûbî ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları. 1983.

Zirikî, Ebû Ḳays Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dimeşqî. *el-A'lâm kâmûsu terâcumî li eşheri'r-ricâl ve'n-nisa' mine'l-'arabî ve'l-mute'arrabîn ve'l-musteşriḳîn*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâîyn, 2002.

